

Over de islam in Europa. Tekst derde Paul Verbraeckenlezing

Tariq Ali

Religie was geen onderwerp waar we veel over discussieerden in de jaren zestig. Eigenlijk herinner ik me in mijn kringen geen enkele meeting, lezing of discussie over religie. Wij dachten dat religie tot het verleden behoorde. Definitief. Heel weinig mensen praatten nog ernstig over religie, niet bij links, maar ook niet ter rechterzijde, noch in het centrum. De mensen van onze generatie waren meestal atheïst of agnost. Degenen die religieus waren in Latijns-Amerika, waren vooral bevrijdingstheologen die voortdurend door de katholieke kerk in de ban werden geslagen. Eén van hen is nu kandidaat bij de verkiezingen in Paraguay: de voormalige bisschop en jezuïet Lugo. Hij maakt deel uit van de grote radicale stroming in Latijns-Amerika en daagt de Paraguayaanse dictatuur uit². De Latijns-Amerikaanse traditie van de bevrijdingstheologie is dus ook nog niet vergeten.

Als we vandaag spreken over de islam in Europa, moeten we twee discussies aan elkaar koppelen. De eerste is: wat is de geschiedenis van de islam in Europa? En de tweede: wat betekent de islam vandaag in Europa?

Over de eerste vraag discussieert men niet veel, want over dat thema weten de mensen weinig. De tweede vraag benadert men meestal als een discussie over "de andere", een discussie over migratie of over globalisering. Maar als we deze twee discussies combineren, worden ze veel interessanter. Waarom beginnen we niet met een zeer bekend figuur in dit deel van Europa, Martin Luther (1483-1546). Martin Luther stond erop dat zijn doctrine alleen maar weerlegd kon worden door de bijbel of de rede. Door te stellen dat de rede een rol kon spelen bij het betwisten van zijn doctrine en door voor het eerst in het

Derde Paul Verbraecken lezing

TARIQ ALI over ISLAM EN EUROPA

(De lezing is in het Engels. Simultaan vertaling is voorzien)

Wanneer: Zaterdag 12 april 2008 om 17u
Waar: Zuiderpershuis, Waalse Kaai 14, Antwerpen

Dechname in de onkosten: vertaling, brochure en drink na de lezing
10 euro ter plaatse - 8 euro voor 1 april via overschrijving op reknr 001-5234388-53 met vermelding 12 april

openbaar te verklaren dat een discussie met hem mogelijk was op basis van redelijk argumenten, maakte hij een conflict met alle fundamentalistische religieuze dogma's mogelijk. Hij creëerde met andere woorden ruimte voor twijfel, voor scepcis, voor reflectie. Het is interessant om te weten dat Ibn Rushd (1126-1198), een Andalusische filosoof uit het islamitische Spanje³, ruim drie eeuwen voor Martin Luther, in een toespraak voor de grote moskee van Cordoba stelde dat er twee contradictorische manieren zijn om naar de wereld te kijken: de goddelijke waarheid en de rede. En die twee zienswijzen zullen altijd botsen. Maar hij stelde ook dat men de twee niet mocht verwarren. Hij maakte zijn punt in de twaalfde eeuw ... De goddelijke waarheid heeft zijn plaats, maar in onze cultuur moeten we ook ruimte maken voor de filosofie. De toespraak veroorzaakte een storm van verontwaardiging. Ibn Rushd was ook de filosoof die alle klassieke werken van Aristoteles vertaald heeft in het Arabisch. Daarna werd zijn werk vertaald in het Latijn. De commentaren van Ibn Rushd op Aristoteles waren bekend over heel Europa. De christelijke cultuur is in Europa bewaard gebleven via het Arabisch. De Arabische beschaving van de 9de tot de 13de eeuw was de brug die

leidde naar de renaissance en later naar de verlichting.

Een ander punt dat Ibn Rushd maakte, was niet echt filosofisch maar eerder politiek-sociologisch. Hij stelde dat een maatschappij die geen rol kon toebedelen aan de helft van zijn bevolking, gedoemd was om weg te kwijnen en te sterven. Hij had het over de vrouwen. In een tijd waarin geen enkele andere filosoof van eender welke religie zich bezighield met de kwestie van de vrouwen. Want alle religies waren patriarchaal en hadden besloten dat vrouwen geen rol te spelen hadden in de maatschappij, op het baren van kinderen en het verzorgen van de familie na. Hij stelde dit in vraag en meende dat maatschappijen die vrouwen geen rol of functie toebedelen en hen reduceren tot planten, schade lijden.

In wat voor Europa voerde men zulke debatten? Het was een Europa waarin drie culturen met elkaar samenleefden: het christendom, het jodendom en de islam. In dat Europa domineerde de Arabische of islamitische beschaving het Iberische schiereiland – Spanje en Portugal –, Sicilië, delen van zuidelijk Italië en delen van Frankrijk. En in de meeste gebieden waar de islamitische en Arabische cultuur dominant was, werkten joden en moslims

nauw samen. Historici bevestigen dat er in het islamitische Spanje, gedurende ongeveer vijf tot zeshonderd jaar, veel minder repressie was tegen de joodse bevolking dan ervoor of erna.

Wat is er nu gebeurd met die wereld? Het grote verschil is dat Martin Luthers leer tot een gigantische reformatie leidde in Europa en – laten we dat natuurlijk ook niet vergeten – tot oorlogen en de contrareformatie. Maar toch heeft die leer Europa getransformeerd. De splitsing, de verdeeldheid in de oude Kerk van Rome veranderde Europa. Sommige van de meest interessante ideeën die opkwamen tijdens de Nederlandse en de Engelse revoluties, waren het resultaat van die grote verandering, van de splitsing en de discussies die ze teweegbracht binnen die wereld. Zij nam de vorm aan van een religie in het geval van Engeland en de Engelse revolutie, en zij nam een lichtjes andere vorm aan in het geval van de Nederlandse revolutie. Maar het was de verdeling die er de oorzaak van was.

Wat is er gebeurd in de islamitische wereld? Het probleem was er tweevoudig. In de Europese islam waren er interne problemen. De islam werd van bovenaf geregeerd. Er was geen sprake van urbane stadstaten. Alles werd centraal gecontroleerd door de kalief of de heerser namens god. Er was een zeer actief leven in de steden op materieel, cultureel, en filosofisch vlak, maar in die periode kon dat niet leiden tot de creatie van een systeem. En net zoals er later in het christendom botsingen waren tussen de protestanten en de katholieken, zagen we binnen de islam botsingen tussen orthodoxe moslims en reformisten. De tragedie van de islam in Europa is dat men de krachten niet kon bundelen tegen de bedreiging door de reconquista.

De katholieke kerk besliste om de islam en het judaïsme in Portugal en Spanje te vernietigen. En omdat ze daarbij zeer brutaal en systematisch te werk ging, slaagde ze ook in dat opzet. In 1492, het jaar waarin Columbus zagezegd Noord-Amerika ontdekte, viel in Spanje ook het laatste moslimkoninkrijk. Columbus markeerde die dag als een historische overwinning voor de katholieke religie in een brief aan Isabella I, koningin van Castilië. In de volgende eeuw, in 1526, en in de vijftig jaar die eraan voorafgingen werden de moslims in Spanje voor de keuze gesteld: bekeren

of vertrekken. Velen, zowel moslims als joden, bekeerden zich omdat ze hun land niet wilden verlaten. Tegen 1526 waren de meeste joden eigenlijk al verbannen. Interessant is dat de meeste van die verbannen joden een toevlucht vonden in Istanboel, in het Ottomaanse Rijk, in de Arabische of de islamitische wereld. De meesten trokken naar Marokko, Tunesië of Algerije. De lokale leiders boden er hen een toevluchtsoord aan wegens de goede relaties tussen de twee religies, judaïsme en islam. Het was dus normaal voor de joden om te vluchten naar moslimlanden.

Het verbaast me altijd hoe men in het Westen de literaire klassieker uit die tijd, *Don Quichote* van Cervantes, zo zelden correct leest. Die roman gaat over etnische zuivering, maar de meeste mensen weten niet waarover Cervantes schrijft. Van bij het begin tot in de kern van het verhaal kan je zien waar Cervantes het over heeft. Bij het begin van het boek vertelt hij dat hij de roman niet zelf geschreven heeft, maar het manuscript vond in een bazaar in Toledo. Het was geschreven in het Arabisch. Cervantes vertelt dus dat hij een vertaler moest inhuren. Hij hoefde de vertaling alleen maar wat te bewerken en het boek was klaar. In dezelfde passage vertelt hij dat er zich in die bazaar nog andere manuscripten bevonden in een taal die ouder en beter is dan het Arabisch. Op die manier vertelt hij aan de Spaanse lezer dat het Hebreeuws een oudere taal is dan het Arabisch. En voor hem is het een betere taal omdat hij zelf afstamt van een joodse familie die gedwongen werd om zich te bekeren. Tot vandaag wil de Spaanse academie niet accepteren dat hun grootste schrijver, Miguel de Cervantes, van joodse bekeerlingen afstamt. In de roman wordt er rondgereisd en honderd-uit gepraat. Het is allemaal zeer pittoresk en grappig. Het brengt je aan het lachen, maar er zitten passages in die je aan het huilen brengen, als je weet waarover ze gaan. Cervantes schrijft: "Ik ga naar een dorp, maar er leeft niemand in dit dorp. Wat is er gebeurd met de bewoners?". Iedereen in het Spanje van die tijd weet wat er gebeurd is. Maar de westerse lezer van vandaag weet dat niet, en zelfs de mensen die de roman voorzien van een introductie, weten het niet. De laatste grote vertaling naar het Engels heeft een introductie van een zeer bekend literair academicus, Ha-

rold Bloom, die geen idee heeft waarover deze roman gaat. Hij weet echt totaal niets over de periode waarin de roman zich afspeelt. Mijn punt is dat de generatie van Cervantes het vanzelfsprekend vond dat Europa een continent van verschillende culturen was, van drie culturen. Maar die culturen werden op systematische wijze weggevaagd. Ze werden weggevaagd in de oorlogen waarin de conquistadores, de veroveraars van Latijns-Amerika en de Filipijnen, getraind werden om te vechten en te veroveren. De mensen die Zuid-Amerika veroverden, waren dezelfde mensen die de massale oorlogen en etnische zuiveringen uitvoerden in Spanje. Een recent en fascinerend geschiedenisboek vergelijkt de kolonisatie van Zuid-Amerika met die van Noord-Amerika. De auteur is een tamelijk reactionair maar zeer verstandig historicus. Hij vertelt over Hernan Cortéz, de veroveraar van Mexico. Toen die samen met zijn soldaten in Tenochtitlan – vandaag Mexico City – arriveerde, zag hij de tempels en riep: "Oh mijn god, moskeeën!" De auteur zag onmiddellijk het verband tussen wat Cortez, of mensen zoals hem, in Spanje gedaan hadden en de kolonisatie van Zuid-Amerika.

Hier past een kanttekening. Toen ik mijn eerste roman schreef, *Shadows of the Pomegranate Tree*, over de laatste jaren van de islamitische beschaving in Spanje, voegde ik een volledig verzonnen epiloog toe. Ik schreef dat een van de grote moordenaars, verantwoordelijk voor de uitroeiing in Spanje, Hernan Cortéz was. In mijn epiloog arriveert hij in Tenochtitlan en ziet hij de rijkdom van de stad. Dat maakt hem enorm blij. Ik had de verbeelding niet om een zin zoals "kijk, het zijn net moskeeën!" te gebruiken. Dat zou me toch een beetje te ver gaan. Het kwam gewoon niet bij me op. Toen mijn oude vriend Ernest Mandel de roman gelezen had, stuurde hij me een klein briefje met de melding dat hij er van genoten had. Maar, vroeg hij, de epiloog die je schreef, is dat een waar verhaal? Is het waar dat Cortéz betrokken was bij de moorden in Spanje? Mijn beste Ernest, antwoordde ik hem, het is een fictief werk. Het moet helemaal niet waar zijn, want in romans kan je een heleboel leugens vertellen. Dit is waar romans van gemaakt zijn. Hij: Dus je hebt het verzonnen? En ik: Ja, ik heb het verzonnen. Maar als ik nu dat geschiedenisboek lees, begrijp ik dat wat

ik toen verzon, eigenlijk overeenstemt met de feiten. Dat is best wel grappig.

Maar om terug te komen op het grote verschil tussen Martin Luther en Ibn Rushd. De Contrareformatie is er niet in geslaagd om de Lutheranen, de protestanten, en diegenen die gebroken hadden met de Roomse kerk, te vernietigen. Ze slaagde er niet in om ze uit te roeien. De moslimfilosofen en de maatschappij waarin ze leefden zijn in Europa van de kaart geveegd. Dus wanneer mensen me vragen waarom er geen reformatie was binnen de islam, dan antwoord ik dat de islam die kans niet gekregen heeft. Als de islam één van de drie religies in Europa was gebleven, wie weet wat er dan zou gebeurd zijn?

Het is een interessante denkoefening. Ik denk dat de islam wel een soort reformatie ondergaan zou hebben. De omstandigheden in Europa waren heel anders dan in de rest van de wereld. De verplichte uittocht had een grote impact op de geschiedenis van de islam. Die is er nooit volledig van hersteld. Als je materiaal leest uit die periode – of het nu uit Spanje of Sicilië komt – krijg je het beeld van een maatschappij waarin er zeer weinig verplichte bekerings naar de islam waren. Toch was de islam de dominante cultuur in Spanje, Portugal en Sicilië – drie grote regio's in Europa. Ongeveer vijf jaar geleden verzorgde ik een reeks lezingen in Santiago de Compostella, een zeer religieuze stad in Galicië. Ik verzeilde er in een discussie met iemand die stelde dat hij het met me eens was over veel zaken die ik had verteld. Maar op één punt zat ik volledig fout, vond hij. De Arabieren zijn nooit naar Galicië gekomen. Ben je dat honderd procent zeker, vroeg ik. De mensen hier zijn dus nooit bekeerd, ze zijn nooit moslims geworden? Mijn disputant hield vol dat er in Galicië nooit een Arabische invloed is geweest. Puur toevallig had ik drie weken daarvoor een Spaans gespecialiseerd academisch blad op de kop getikt, waarin stond dat ze de ruïnes van een christelijk klooster uit de 10de eeuw gevonden hadden. En die Galicische monniken luisterden naar de namen Mohammed, Ahmed, Hoessein, ... Arabische namen dus. Maar er was geen twijfel over dat het christenen waren. Ze waren niet bekeerd. Dat toont duidelijk aan dat een cultuur van zodra ze dominant wordt, een grote impact heeft zonder dat de mensen zich bekeren tot de religie. En hetzelfde is natuurlijk waar voor Sicilië. De Normandische koningen

die Sicilië veroverden en de islam versloegen, kleedden zich gedurende 150 jaar zoals de Arabieren, spraken Arabisch en hun kinderen hadden Arabische privéleraars die hen grammatica, logica, wiskunde, astronomie, enz. onderwezen, omdat men het Arabisch beschouwde als de taal van de kennis. Net zoals vele jaren later het Latijn totaal dominant werd. Men vond dat toen normaal en niet vreemd.

Een ander belangrijk punt, is dat in Europa – het Europa van de drie culturen – een traditie van debat en discussie heerste. En ondanks het feit dat het judaïsme zeer klein was, produceerde het een fenomenaal aantal intellectuelen en filosofen, ook in die tijd. Zoals Spinoza, één van Europa's grootste filosofen. Spinoza's familie kwam uit Portugal en vond een toevluchtsoord in Amsterdam. Hij werd verbannen uit de synagoge in Amsterdam omdat de joodse wijzen van Amsterdam niet wilden dat hij het Oude Testament in twijfel trok. Hij zei daarover dat het een boel nonsens was, dat de meeste verhaaltjes in het Oude Testament sprookjes waren. Hij gebruikte de term "wetenschappelijke kennis" niet, maar dat was wat hij bedoelde. Eerst probeerden ze hem om te kopen. Ze vroegen hem hoeveel geld hij wilde om te zwijgen. Spinoza antwoordde dat hij geen geld wou en daarop verbanden ze hem uit de synagoge in Amsterdam. Ongeveer twintig jaar geleden schreef ik een toneelstuk over Spinoza. We verfilmden het voor Channel 4 en wilden de Amsterdamse synagoge gebruiken. We kregen geen toestemming, dus vroegen we waarom. Het antwoord was dat de verbanning nog altijd van kracht was!

De traditie van drie culturen was een traditie van debat en discussie en daar profiteerden alle drie de culturen van. Dat zorgde voor synthese. Filosofen, zowel moslims, christenen als joodse filosofen, redetwistten met elkaar, schreven lange documenten tegen elkaars ideeën. Maar ze waren verplicht om met elkaars ideeën om te gaan, al was de Arabische cultuur dominant. Maar de katholieke kerk besloot uiteindelijk dat alleen geweld en brute kracht het debat kon beslechten. En eigenaardig genoeg, toen die beslissing genomen was, bleken de moslims, die nu zo'n bloeddorstige en strijdlustige reputatie hebben, niet in staat om te vechten. Ze waren te gesetteld. Ze slaagden er niet in om zich te verenigen. Islamitische eenheid bestaat niet. Al van bij het ontstaan van de

islam tot op vandaag en zeker in die periode. Het falen om zich politiek te verenigen om hun cultuur te verdedigen, zorgde ervoor dat ze gemakkelijk weggevaagd werden uit Europa. Europa kreeg een nieuwe identiteit opgelegd. Via massale etnische zuiveringen zoals we die hopelijk voor het laatst gezien hebben tijdens de judeocide van de Tweede Wereldoorlog. De oorsprong daarvan gaat terug tot wat er gebeurd is in Spanje. De eerste Europese geheime politie was de inquisitie. De inzet was de creatie van één culturele religieuze identiteit, namelijk de christelijke.

Op welke manier heeft dit alles nu betrekking op vandaag? Het verband is dat er sinds de Tweede Wereldoorlog een langzaam gegroeide en ondertussen enorme migratie is vanuit de islamitische wereld richting Europa. Waarom? Omdat de meeste van die mensen uit voormalige kolonies van de Europese machten komen. Niet alleen moslims, maar ook christenen uit bijvoorbeeld Congo of mensen met tribale geloofsovertuigingen, kwamen naar Europa omdat ze het gevoel hebben dat de koloniatoren die hen geplunderd hebben, hen iets verschuldigd zijn. Ze dachten hier niet op een rationele manier over na, het was een deel van hun onderbewustzijn. Zij kwamen eerst naar hier en een van de redenen waarom wij minder werk hebben, redeneren zij, is omwille van wat zij bij ons hebben uitgericht. Dus zullen we daar maar werk zoeken. En dat geldt voor heel Europa. België was een kleine koloniale macht, maar in termen van brutaliteit waren de Belgen erger dan de Turken, de Fransen, de Engelsen en de Hollanders. Veel erger. Onder koning Leopold II was er sprake van een genocide, al gebruik ik die term niet graag. Congo was formeel in het bezit van Leopold zelf, en dus niet van België. Het gebied stond op zijn naam en het opgeven van het eigenaarschap vond hij trouwens een zeer grote toegaving. Maar toen hij de eigenaar was van Congo, zijn daar verschrikkelijke dingen gebeurd. De Britten zaten in Afrika en India, de Hollanders in Indonesië en de Fransen in de Maghreb. Ze zijn er lang gebleven en zijn verantwoordelijk voor veel brutale dingen, maar niemand kon zich meten met Leopold in Congo. Men moet die koloniale bezettingen in beeld nemen als men wil begrijpen waarom die mensen hier zijn en waarom hier willen werken. Dat is één zaak.

Ten tweede. De hele geschiedenis van de wereld is in essentie een geschiedenis van migratie. De Verenigde Staten van Amerika, het machtigste land ter wereld, zijn gebouwd op migratie, op de beweging van mensen. Waar kwamen die mensen vandaan? Uit Europa. Waarom verlieten ze Europa? Wegens de vervolgingen, in het geval van de Engelse protestantse fundamentalisten. Velen van hen scheepten in voor de Verenigde Staten. In het geval van Duitsland en later ook Ierland waren grootschalige economische recessie en depressie de reden van de migratie. Exact dezelfde redenen die vele mensen uit andere delen van de wereld er vandaag toe aanzetten elders hun heil te gaan zoeken. Niemand verlaat graag zijn land. Men wordt ertoe gedwongen. De keuzes zijn beperkt en de laatste fase van de kapitalistische expansie – ook gekend onder de naam globalisering – heeft de omstandigheden veel verergerd. De voorspellingen zijn bijvoorbeeld dat er binnen de 25 jaar ongeveer 16 à 17 miljoen Chinezen zonder werk zullen vallen. Wat zullen zij doen? Ze zullen proberen te gaan waar ze wel werk denken te vinden. Net zoals dat altijd al het geval geweest is in de wereld. In de tijd van de eerste migraties waren er wel geen beperkingen. Stel je voor dat de inheemse indianen in Amerika restricties hadden opgelegd aan iedereen die binnen wilde of dat ze gewoon geweigerd hadden om nieuwkomers toe te laten. Maar het tegendeel is gebeurd: de indianen hielpen de nieuwkomers en het resultaat was dat ze van de kaart geveegd werden. In Zuid-Amerika gebeurde exact hetzelfde op een brutale wijze. Hoe dan ook, in het verleden was er een massale migratiestroom naar Noord-Amerika. Nu is er een massale migratiestroom van het Zuiden naar het Noorden, die verschillende vormen aanneemt. In de Verenigde Staten is er vooral een grote instroom vanuit katholiek Zuid-Amerika naar een Amerika dat geregeerd wordt door een blanke Angelsaksische protestantse elite. Zelfs Samuel Huntington – met wie ik politiek botste toen hij de *Clash of Civilisations* schreef en waarop ik antwoordde met de *Clash of Fundamentalisms* – veranderde plots van gedachte en beweerde dat de islam niet langer het grote probleem was voor de Verenigde Staten. Het echte probleem waar de VS volgens Huntington momenteel mee geconfronteerd worden, is de in-

stroom van katholieken uit Zuid-Amerika. Het is een invasie van *Hispanics* en we hebben zeer verschillende tradities, zegt hij. Het gaat hier voor alle duidelijkheid over twee fracties van het christendom. “We zijn heel verschillend en als ze op die manier blijven komen, dan zullen de Verenigde Staten voor altijd getransformeerd worden en de traditionele elite die het land geregeerd heeft in het voordeel van allen, zal zijn macht verliezen”. Hij zei dit nogal openlijk en natuurlijk veroorzaakte het

.....

Dus wanneer mensen me vragen waarom er geen reformatie was binnen de islam, dan antwoord ik dat de islam die kans niet gekregen heeft. Als de islam één van de drie religies in Europa was gebleven, wie weet wat er dan zou gebeurd zijn?

.....

een groot debat in de Verenigde Staten. Hij werd aangevallen door Democraten en ook door Republikeinen die hun stemmen wilden veiligstellen of dit gewoon waanzinnig vonden. Maar het punt dat ik wil maken, is dat het debat over migratie verschillende vormen kan aannemen. Mensen kunnen redenen vinden om er tegen te zijn, afhankelijk van de aard van de migratie. Vandaag zijn er in Europa ongeveer 25 miljoen moslims afkomstig uit verschillende delen van de wereld, met verschillende culturele tradities en verschillende linguïstische tradities. Behalve dat ze een islamitische cultuur gemeen hebben, zijn ze niet dezelfde.

Maar wat is die islamitische cultuur? In Indonesië – de grootste moslimstaat ter wereld – is de islam helemaal anders dan in Saoedi-Arabië. En de islam in Saoedi-Arabië verschilt dan weer totaal van de islam in Senegal of China. En de islam in Zuid-Azië bevat alle aspecten van de plaatselijke cultuur daar. De religie werd op verschillende vlakken geïncorporeerd in de cultuur. Dat is het grote verschil tussen de islam en het christendom. De opkomst van de islam verliep historisch gezien zo snel, dat de islam geen tijd had om zijn eigen theologische en politieke theorieën te ontwikkelen. Alles gebeurde letterlijk op de rug van het paard. Ze galopperden nieuwe landen binnen waar

de rijken rond hen instortten. Ze boekten gemakkelijke overwinningen. Binnen de honderd jaar na Mohammeds dood had de islam China en de Atlantische oceaan bereikt. Dat is nogal verbazingwekkend. Sommige landen vielen via handel, andere door strijd, maar de rijken stortten in en de veroveraars moesten snel ideeën ontwikkelen. Er ontstond dus een hele reeks tradities die in sommige gevallen nog maar weinig te maken hadden met de originele theologie. En de cultuur werd dominant in grote delen van de wereld.

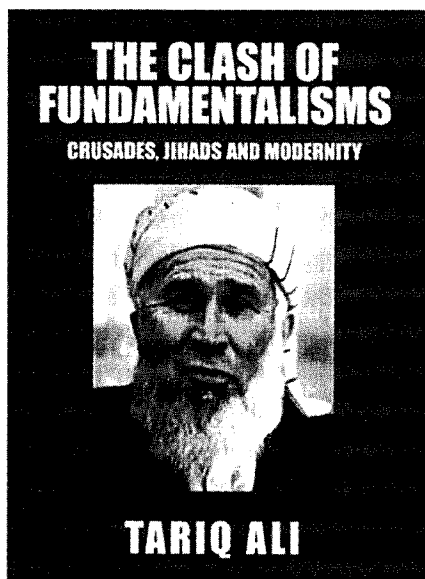
Nu deze mensen naar Europa komen om werk te zoeken is de religie opeens een probleem. Waarom? Om twee redenen, denk ik. Eén: de ineenstorting van het communisme, de Sovjet-Unie en heel die wereld, creëerde een vacuüm in de westerse wereld. Het betekende immers de verdwijning van een zeer bruikbare vijand. Een vijand die niet echt bedreigend was, maar waarvan men wel de bedreiging verzoon. De vijand wilde de NAVO vernietigen, daarom hadden we de NAVO nodig. Al deze Koude-Oorlogideeën klinken nu volslagen absurd. Maar de welkome vijand gaf de regerende elites in het Westen destijds de kans – mee door het karakter van de Sovjetmaatschappij – om een grote sociale en politieke controle over hun bevolking te vestigen. De vijand verdween plots. Wat zou er gaan gebeuren? In de VS waren ze zeer bezorgd en een van de belangrijkste ideologen in het Witte Huis van George Bush senior kwam aanzetten met een idee. Hij stelde: “We hebben een probleem, de hele wereld is kapitalistisch, maar wij hebben nog altijd onze eigen belangen. En de vraag die we ons moeten stellen is: gaan we nu ook geweld gebruiken tegen landen met hetzelfde sociale systeem als het onze om onze belangen te verdedigen?”. En hij voegde eraan toe: “Dit zal een aantal mensen choqueren, maar het antwoord is ja”. Voor degenen onder ons die een beetje op de hoogte zijn van de geschiedenis van de mensheid, is dit niet choquerend. De Eerste Wereldoorlog werd immers ook uitgevochten onder volkeren met dezelfde sociale systemen. Alleen de opkomst van het communisme verenigde die staten, zodat ze elkaar niet meer bevochten. Maar met het wegvalen van die gemeenschappelijke vijand hadden ze behoefte aan een nieuwe. En die vijand werd zeer handig aangereikt door

de gebeurtenissen van 9/11, de aanval van Al-Qaeda op de Twin Towers en het Pentagon. De snelheid waarmee dat proces op gang kwam, is verbazend. Nu we alle documenten voor ons hebben, weten we dat Condoleezza Rice na de aanval in de Veiligheidsraad voorstelde om dat voorval te gebruiken om overal ter wereld onze zin door te drijven. En ze probeerden. Ze bezetten Afghanistan en daarna Irak. Opeens beseften ze wat ze eigenlijk altijd al wisten, namelijk dat het merendeel van 's werelds goedkope olie onder landen ligt die om geografische en geologische redenen bevolkt worden door moslims. Dus de islam werd een groot probleem. Exact dezelfde islam die tijdens de Koude Oorlog een naaste bondgenoot was van het Westen. Tijdens de Koude Oorlog bliezen Amerikaanse sociologen en politieke wetenschappers constant de loftrumpet over dezelfde groepen die de VS nu bestrijdt. De islam werd dus een vijand. En men ging kort door de bocht: 9/11 stond gelijk aan de islam. De islam was gewelddadig en meedogenloos, dus de islam moest verslagen worden.

Maar wat hadden die gebeurtenissen eigenlijk te maken met de islam? Alsof terroristische aanslagen onbekend waren in Europa. Als je terugkijkt naar het begin van de 20ste eeuw of de laatste jaren van de 19de eeuw, lees je over terroristische aanslagen door anarchisten in bijna alle Europese hoofdsteden. Een van die aanslagen, in Sarajevo, leidde zelfs tot de Eerste Wereldoorlog. Er waren vele pogingen tot aanslagen, pogingen om cafés op te blazen, zoals in Parijs. In New York pleegden Italiaanse immigranten vlakbij Wall Street een moordaanslag op de multimiljonair JP Morgan. De aanslag mislukte maar er viel wel een groot aantal onschuldige slachtoffers. Tragisch natuurlijk. Maar in Europa heerste in die tijd een systematische strijd van anarchisten die kleine doelwitten aanvielen en individuen vermoordden, zich inbeeldend dat ze op die manier de gewenste veranderingen teweeg konden brengen. Mensen van de Al-Qaedagroep worden zeer kwaad op mij als ik zeg dat ze een soort islamo-anarchisten zijn omdat hun methoden exact hetzelfde zijn. Hun manier van denken – ondanks het feit dat het moslims zijn – lijkt enorm op de oude anarchistische denkwijze. Ik heb de teksten gelezen van zowel de anarchisten als van deze jongens en als je de religie buiten beschouwing laat, redeneren ze op een vergelijkbare manier. Ze dachten

dat ze door een prestigieus gebouw aan te vallen, in New York of Washington, een impact zouden hebben. In een Arabische stad debatteerde ik recent nog met een aanhanger van Al-Qaeda. Jullie zijn gek als jullie denken dat dit de Verenigde Staten afschrikt, wierp ik hem voor de voeten. Meer nog, eigenlijk hebben jullie het land een dienst bewezen. De VS waren er blij mee. Het gaf ze de kans om Afghanistan en Irak binnen te vallen, wat zeer moeilijk zou geweest zijn zonder jullie idiote actie. Ik vertelde hem dat het Amerikaanse leger veel nerveuzer en banger was toen

.....
**Zeggen dat alle moslims
 fundamentalisten zijn, is als stellen
 dat alle katholieken lid zijn van Opus
 Dei of dat alle protestanten herboren
 christenen zijn. Je reinste onzin.**

er 400.000 mensen voor het Pentagon demonstreerden in 1972. Vele toenmalige demonstranten waren Vietnamveteranen, op krukken, medailles op de borst, hun paspoorten verbrandend en uitschreeuwend dat ze hoopten dat de Vietnamezen zouden winnen. Dat creëerde veel meer paniek in de VS, omdat het een echte politieke crisis was in het hart van de staat. De autoriteiten waren gechoqueerd dat hun eigen militairen wilden dat de vijand zou triomferen. Ze waren zo bang dat ze de komende jaren geen enkel ander land meer durfden binnen te vallen. Tot Al-Qaeda langskwam.

Ongeveer een half jaar geleden schreef een vrouwelijke academica uit Londen een zeer goed artikel in *The Guardian* waarin ze alles wat in de Europese kranten – de Franse en de Engelse, niet de Duitse – geschreven werd over de joden in de jaren dertig en veertig, vergeleek met wat men vandaag over de islam en de moslims schrijft. Ze ontdekte dat in vele gevallen de toon zeer gelijkaardig was. Ze dragen rare kleren, ze eten vreemd, chassidische joden hebben bizarre kapsels en dragen rare hoeden. In het Europa van vandaag waarin de holocaust, de judeocide of het vernietigen van zes miljoen joden een dergelijk belangrijk deel uitmaakt van de cultuur, ziet men het verband niet met datgene wat tot dit drama geleid heeft en de taal die men vandaag gebruikt als het over moslims gaat. Maar de verbanden zijn er, en er leven hier 25 miljoen moslims. Ik denk dus dat men een stapje achteruit moet zetten en moet kijken naar wat er aan de hand is en waarom. Want het denkbeeld dat gepromoot wordt door de neoconservatieven in de Verenigde Staten en door volslagen imbecielen – zoals die Nederlandse Ayaan Hirsi Ali – is verzinsel. Het boek van Hirsi Ali werd een cultboek en een of andere Franse idioot noemt haar zelfs de moderne Voltaire. De moderne Voltaire? Wie haar boek leest – wat ik helaas moest doen –, ziet dat het vol onzin staat. Elke serieuze academicus, ongeacht politieke voorkeur, die deze nonsens leest, moet beschaamd zijn dat men dit boek promoot in de westerse cultuur. De auteur stelt dat alle moslims fundamentalisten zijn en zelfs dat dit altijd zo geweest is. Een krankzinnige bewering en zo ontzettend stom. Het wijst er alleen op dat haar kennis van die wereld zeer beperkt is. Zeggen dat alle moslims fundamentalisten zijn, is als stellen dat alle katholieken lid zijn van Opus Dei of dat alle protestanten herboren christenen zijn. Je reinste onzin. Haar belangrijkste argument is dat wat haar persoonlijk overkomen is, de schuld is van de islam. Haar genitaliën werden verminkt omwille van de religie. Ze onderging een clitorale besnijdenis. Jammer genoeg zijn er stammen in de regio waar ze vandaan komt, de Sahara, die deze praktijken nog volop toepassen. Maar alle stammen in die regio doen het, zowel de christelijke, islamitische als de anders geïnspireerde. Dat heeft niets te maken met de islam. Niets in de islamitische religie stelt dat men vrouwen moet besnijden. Ik herinner eraan dat men tot in de

jaren 1940 en 1950, in sommige delen van Europa, in klinieken, vrouwen besneed om te voorkomen dat ze zichzelf zouden bevredigen of om de lesbische geaardheid te bestrijden. Hoewel de islam – net als alle andere religies – zeker problemen heeft, heeft dit gewoonweg niets te maken met de islam.

Voor ik naar Europa kwam, toen ik nog student was in Pakistan, hadden we grote discussies en debatten met de islamisten. Ze waren zeer streng in de leer en stelden dat het onmogelijk was om marxist of communist te zijn binnen de islam. Die zouden automatisch onder de categorie van de ongelovigen vallen, afvalligen die men moest doodschieten. Wij vroegen hen wat het grootste moslimland ter wereld was. Indonesië, antwoordden zij. Waarop wij vroegen naar de grootste communistische partij ter wereld. Daarop moesten zij opnieuw antwoorden: Indonesië. Dus, besloten wij, de Indonesiërs hebben er geen probleem mee om de twee te combineren. Natuurlijk gebruikten de Amerikanen in 1965 de islamistische burgerwachten om de communistische partij van de kaart te vegen. Eén miljoen communisten werden gedood. Dan moet het je natuurlijk niet verbazen als het islamisme opzet. Een vacuüm blijft niet lang bestaan. In de Arabische wereld gebeurde hetzelfde. De zesdaagse oorlog tegen het Arabische nationalisme heeft het Arabisch nationalisme – dat seculier was – met succes vernietigd. Wat kwam er in het vacuüm? Het ging net zoals in Indonesië. Irak, waar vandaag onder de Amerikaanse bezetting religieuze groepen elkaar bevechten, had de grootste communistische partij van de Arabische wereld. In haar rangen vond je Iraakse joden, Irakese christenen, Irakese moslims, sjiieten en soennieten. Wat is er met die partij gebeurd? Ze werd vernietigd door Saddam Hoessein. Waarom? Omdat de Amerikanen het hem gevraagd hadden als een bijzondere gunst. De CIA gaf hem een lijst met de namen van mensen die dood moesten. Wat er nu gebeurt, is op een merkwaardige manier het gevolg van een voorafgaande geschiedenis, waar niemand aan herinnerd wil worden omdat we in een tijd leven waarin men geschiedenis beschouwt als een enigszins verdachte discipline. Speur niet te diep in het verleden want je zou slechte dingen te weten kunnen komen. Dat is de algemene regel. Op

televisie zie je maar weinig bevredigende geschiedenisprogramma's. In onze hedendaagse cultuur ontbreekt de werkelijke geschiedenis. Anders zouden de mensen niet zulke domme dingen vertellen. En anders zou men boeken zoals dat van die ellendige Nederlandse vrouw niet serieus nemen. Het is geen toeval dat ze nu werkt voor een neoconservatief instituut in de Verenigde Staten. Of die recente film, Fitna, van Geert Wilders, ook al geproduceerd in Nederland. Ik weet niet wat

.....
In alle landen waar de hoofddoek wel een punt is, heerst er een enorme druk van de rechterzijde.

er plotseling met de Nederlanders aan de hand is. Men kan exact dezelfde film maken gebaseerd op het Oud Testament. Als je bloeddorstige zaken wil halen uit het Oud Testament, zal je ze vinden. En je kan stukken uit het Oud Testament gemakkelijk plaatsen naast beelden van wat de Amerikanen deden in Fallujah in Irak, waar ze gevangenen afslachtten als beesten. Dat kan je allemaal doen, maar het is zinloos, want het negeert het ware probleem. Het echte probleem is dat het Westen grote stukken van de islamitische wereld bezet houdt, ofwel economisch ofwel militair. En zolang die problemen niet opgelost zijn – ik zeg dit al sinds 9/11 –, zullen er aanslagen zijn. Ik ben niet de enige die dit zegt. Amerikaanse inlichtingendiensten stellen in hun rapporten dat de oorlogen in Irak en Afghanistan alleen meer terroristen creëren. Dat is toch normaal. Wat is er in Noord-Ierland gebeurd toen de Britten daar een bloedbad aanrichtten? Een relatief klein bloedbad, maar wel een vreselijk bloedbad. Na dat bloedbad rekruteerde het IRA duizenden jonge mensen. Mensen die anders zelfs niet in de buurt van het IRA gekomen zouden zijn. En nu is hetzelfde aan de gang.

Ik besluit. Wat is de impact van dat alles op de hedendaagse Europese maatschappijen? Er zijn debatten die de verschillende culturele tradities weerspiegelen. Een belangrijk debat in delen van Europa – Duitsland, België, Frankrijk – draait rond de vraag of vrouwelijke moslims al dan niet de hijab – de hoofddoek – mogen

dragen. In Groot-Brittannië is er daarover geen discussie. Niemand twijfelt daar aan het recht van eender wie om gelijk wat te dragen. Of het nu over christenen, moslims of joden gaat, dat is geen probleem. In Frankrijk maakte men er een gigantisch probleem van. In alle landen waar de hoofddoek wel een punt is, heerst er een enorme druk van de rechterzijde. Volgens mij gaat het eigenlijk over de algemene kwestie van migranten die voor het eerst ergens arriveren. Als je de geschiedenis van de migratie naar de Verenigde Staten bekijkt, zie je dat grote groepen Duitse immigranten een hele tijd weigerden om Engels te praten. Het hele dorp sprak Duits en ze hadden hun eigen kranten in het Duits. En de Scandinaviërs die in de VS toekwamen, spraken gedurende een lange periode liever Duits dan Engels. Ook de Italianen hadden hun eigen kranten. Dat is normaal. Je kan een dergelijk proces niet forceren. De verengelsing van de migranten in de Verenigde Staten was een zeer traag proces. Trouwens, het zou zo saai zijn als iedereen zoals alle anderen werd. Dit is de richting waarnaar deze cultuur neigt. Dit is de politieke trend. Er is geen fundamenteel verschil tussen centrumlinks en centrumrechts. Zelfs niet meer in een land zoals Italië met zijn sterke radicale tradities. Kijk naar het verschil tussen Veltroni, de leider van de centrumlinkse oppositie in Italië, en Berlusconi. Een groot deel van de Italiaanse pers refereert naar Veltroni als Veltrusconi. En met goede redenen. In termen van concrete maatregelen is er immers geen groot verschil. Meer nog, op het gebied van sociaal beleid – als men het heeft over het niet doorduwen van de allerergste aspecten van het neoliberalisme – scoort Berlusconi zelfs een klein beetje beter. Het gevolg van die eenvormigheid is dat een hele generatie afstand neemt van de officiële politiek. En ik heb het hier niet over de migranten maar over de autochtonen. In de laatste drie algemene verkiezingen in Groot-Brittannië ging de meerderheid van de bevolking tussen 18 en 26 jaar niet stemmen. Ze kwamen tijdens de verkiezingen aanzetten met slagzinnen als "indien verkiezingen iets zouden veranderen, waren ze verboden". In dit welbepaalde systeem zou men verscheidenheid – politieke verscheidenheid of culturele verscheidenheid – dus moeten zien als een goede zaak. Verschillen kunnen het

culturele leven van een maatschappij verrijken en het politieke establishment ten spijt, gebeurt dat ook. Door de migratie is er vandaag een goed kosmopolitisme in de meeste Europese steden, hoewel sommige mensen zich dat niet realiseren. Toen ik in 1963 voor het eerst naar Groot-Brittannië kwam, was het eten daar beneden alles. Wij zouden dat eten in ons deel van de wereld zelfs niet aan de beesten voederen. Ik maak geen grapje, het was pijnlijk om het zelfs maar proberen te eten. Vandaag is de Engelse keuken helemaal getransformeerd. En hoe komt dat? Door de migratie vanuit het Zuiden, vanuit het Oosten, van overal. Dat is maar één van de vele voorbeelden.

Ik denk dus dat men zich niet zo moet ergeren of opwinden over de "moslims". Het zijn mensen net zoals alle anderen. Ze zijn niet non-stop bezig met religie. Ze lopen niet overal rond met een koran. Ze denken niet dat ze niets kunnen ondernemen zonder de heilige koran te raadplegen. Het zijn normale mensen. De meesten zijn arm en hebben slechte jobs. Regelmatig voelen ze zich uitgesloten in de maatschappij waarin ze werken, en zijn ze ervan vervreemd. Ze vinden vandaag veelal een toevlucht in een of andere vorm van religieuze identiteit. Je kunt dat niet onder dwang veranderen.

Het debat over de hijab is volgens mij dus idioot. Enkele weken geleden was ik in Madrid en daar discussieerde men ook over de vraag of men jonge meisjes moet toelaten om de hijab te dragen. Ik stelde dat er wel belangrijker problemen te bespreken waren. Zoals het onderwijs. In Spanje controleert de katholieke kerk het volledige onderwijssysteem. Dat is een groot probleem. Waarom niet één onderwijssysteem voor de hele bevolking waarin elk kind, van gelijk welke gemeenschap en gelijk welke religie, de basis van het curriculum aangeleerd krijgt. Welke kleren zij dragen terwijl ze lezen of leren, maakt mij niets uit. Waarom is het zo'n halszaak geworden? Waarom zouden wij hen dwingen? Waarom zouden we ze stigmatiseren? Stigmatisering werkt alleen maar vervreemding in de hand. Persoonlijk heb ik de hijab niet graag, maar ik zal nooit iemand dwingen om hem af te leggen. Ik kan er wel over discussiëren. Ik herinner me een discussie met een groep jonge vrouwen uit Turkije. Waar ik me zo druk in maakte? Ik zei dat ik me niet druk maakte maar dat ik gewoon wilde

weten waarom ze de hijab droegen. Een van hen vertelde dat het de enige manier is waarop ze het huis kunnen verlaten om hun vriendjes op te zoeken. Ik vond dat een zeer redelijk argument. Je komt uiteenlopende argumenten te weten als je vrouwen bevrucht over dat thema. Maar net zoals ik tegen landen ben zoals Saoedi-Arabië en Irak die vrouwen verplichten om een sluier te dragen, ben ik gekant tegen Europese landen die dat aan vrouwen verbieden. De denkwijze loopt immers gelijk. Ze denken allemaal dat het een nobel doel is, maar de realiteit is anders. Het is totaal irrelevant en het leidt onze aandacht af van de werkelijke problemen, zoals het onderwijssysteem.

Het laatste punt dat ik wil maken is het volgende: onderschat de capaciteit niet van de verschillende Europese culturen om mensen van allerlei gemeenschappen en religies te integreren. Het is een natuurlijk proces. Mijn Franse vrienden geraken een beetje overstuur als ik dit in Parijs vertel, maar het klopt wel. Als kinderen van migrantenfamilies opgroeien, integreren ze in een cultuur op een manier die gerelateerd is met die cultuur waarin ze integreren, ook al doen ze dat niet bewust. In Groot-Brittannië sloten ze zich aan bij de grote politieke partijen. Labour telt vandaag een groot aantal tweede generatie migranten onder haar parlementsleden. Wat doen ze in Frankrijk, de jongeren in de banlieues? Wat doen ze als ze onderdrukt, geslagen en gedood worden? Ze doen wat Fransen traditioneel doen. Ze werpen barricades op, steken auto's in brand, vallen eigendommen aan en vechten met de politie als dat nodig is. Migrantinnen in Groot-Brittannië reageren totaal anders dan in Frankrijk. Iedereen reflecteert de cultuur waarin men geboren is of waarin men opgroeit. Hoe kan je de acties van die jongeren nu bestempelen als islamitisch terrorisme? 1789, 1793, 1848, 1871, ... was dat islamitisch terrorisme? Het zijn de historische data in de Franse politieke kalender die ze hebben geabsorbeerd. Er zijn duidelijk allerlei soorten problemen, maar de problemen waarmee migranten geconfronteerd worden, zijn van een iets grotere orde dan de problemen van de zogenaamde gastlanden.

Omdat ze aan de mensen niets anders kunnen beloven, gebruiken de grote politieke partijen de hijab als een belangrijk punt. Of ze nu centrumlinks of centrumrechts zijn, ze kunnen de mensen geen

alternatief economisch beleid aanbieden. Daarom maakt men een thema van zaken als de hijab. Maar als je dat spelletje speelt, halen alleen de mensen die er echt in geloven, voordeel uit, namelijk extreemrechts. Die krachten dromen van deportaties, uitdrijvingen en zuiveringen. En denk ook eens aan het effect dat de islamofobie die door Europa waart, heeft op de jonge mensen die in deze landen opgroeien. We kennen nu de cijfers over Irak. Joseph Stiglitz berekende in zijn boek dat er al drie biljoen dollar gependeed is aan de oorlog daar. Interessant. Maar het cijfer dat in mijn hoofd blijft hangen, is dat er sinds de bezetting al een miljoen Irakezen gestorven zijn. Een miljoen doden, anderhalf miljoen gewonden en vier miljoen vluchtelingen. Als een ander land dit zou doen, zouden de Westerse politici schreeuwen over genocide. Ze zouden de vervolging van de oorlogsmisdadigers eisen. Maar nu doen ze het zelf en ze komen er mee weg. Het kan niemand wat schelen. En de heersende islamofobie is een van de redenen waarom mensen er niet van wakker liggen. De mensen die gedood worden, zijn immers moslims. Dat zit nogal diep in de Europese cultuur. Daartegen moeten we reageren, argumenteren en ons hevig verzetten.

Vertaald en bewerkt door Soetkin Van Muylem.

Met medewerking van Robert Crivit

NOTEN

- 1 Deze lezing vond plaats op zaterdag 12 april 2008 in het Zuiderpershuis te Antwerpen.
- 2 Fernando Lugo werd op 20 april 2008 met 41 procent van de stemmen verkozen tot president van Paraguay.
- 3 Ibn Rushd is in Europa ook bekend als Averroës.